

Sigita Trainauskienė*

Kauno technologijos universitetas

Transatlantiniai santykiai ir Lietuva: dar kartą apie saugumą

Šiame straipsnyje aptariama pastaraisiais metais viešojoje erdvėje dažnai diskutuojama sumažėjusio JAV dėmesio Lietuvai ir apskritai Vidurio ir Rytų Europos (VRE) regionui problema, nagrinėjama kintanti tarptautinė aplinka, JAV „posūkis į Aziją“ ir galimi JAV užsienio politikos pokyčiai antrosios Prezidento Baracko Obamos kadencijos metu. Šie veiksniai gali turėti ir tam tikrą poveikį Lietuvai – straipsnyje pateikiami argumentai, kad pasiekta narystė NATO Lietuvai nereiškia jos saugumo klausimų sprendimo ir transatlantinių santykių plėtojimo pabaigos. Tyrimai rodo, kad net ir praėjus narystės euroatlantinėse struktūrose dešimtmėčiui, Lietuva dar nėra iki galo integravusis į transatlantinę saugumo bendruomenę. NATO pastaraisiais metais susiduria ne tik su globaliomis XXI amžiaus grėsmėmis, bet ir paastrėjusia išlaidų pasidalijimo problema. Lietuvos saugumo situacija dėl Aljanso teikiamos kolektyvinės gynybos garantijų vertinama kaip geriausia nuo nepriklausomybės atkūrimo, tačiau tai neatleidžia nuo būtinybės pačiai plėtoti savo gynybinius pajėgumus. Remiantis mažos valstybės ir neoklasikinio realizmo teorine perspektyva, straipsnyje aptariami valstybės užsienio politiką paaškinantys išorės ir vidaus veiksniai, analizuojamos Lietuvos elgsenos tarptautinėje erdvėje, tarp jų ir Šiaurės Atlanto Aljanse, galimybės. Straipsnyje analizuojamos galimybės Lietuvai, kaip vienai iš Europos Sąjungos valstybių, prisidėti prie bendro Europos požiūrio į JAV suformavimo ir naujų galimybių transatlantinės partnerystės plėtojimui atvėrimo.

Įvadas

Viešojoje erdvėje pastaraisiais metais vis pasigirdavo nuomonių apie sumažėjusį JAV dėmesį Vidurio ir Rytų Europos regionui (toliau – VRE), taigi, ir Lietuvai,¹ ir apie galimą jo poveikį šalių saugumui. Šiuos nuogąstavimus išprovokavo pasikeitę JAV planai dėl priešraketinės gynybos sistemos Rytų Europoje ir prielaida, kad pasikeitus JAV politikai Rusijos atžvilgiu „įtraukimui“ (ang. *engagement*) pakeitus „sulaikymą“ (ang. *deterrence*) ir taikant „švelniąją

* *Sigita Trainauskienė* – Kauno technologijos iniversiteto Socialinių mokslų fakulteto doktorantė. Adresas korespondencijai: K. Donelaičio g. 20-508, 44239 Kaunas, tel. (8-37) 30 01 44, el. p. sockat@ktu.lt.

¹ Pvz., „An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe,” RFE/RL, July 16, 2009; Bugajski J., „Unintended Consequences: Impact Of The U.S. – Russia Détente On The Wider Europe“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 24, 2010, p. 9–22; Lopata R., „The Lithuanian-American Association: Why Do We Need the US?“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 23, 2010, p. 111–112.

galią“ stiprės ekspansinės nuotaikos Rusijoje, todėl jos kaimynės galimai taps labiau pažeidžiamos. Kita vertus, yra ir nuomonių, kad Baltijos jūros rytinio regiono susirūpinimas dėl Vašingtono įsipareigojimo šio regiono šalių saugumui užtikrinti tvirtumo yra nepagrįstas, o VRE valstybės „turėtų paremti JAV siekį atkurti santykius su Rusija, nors sėkmė nėra garantuota“².

Ši diskusija liudija, kad saugumo problemos regione išlieka aktualios, nepaisant to, kad Lietuva, kaip ir kitos regiono valstybės, jau beveik dešimtmetį yra NATO – nuolat kolektyvinei gynybai įsipareigojusio („24 valandas per parą, 7 dienas per savaitę, 365 dienas per metus“³) Aljanso narės. Viena vertus, pripažįstama, kad dabartinė Lietuvos padėtis tarptautinėje saugumo sistemoje yra geriausia nuo nepriklausomybės atkūrimo, kita vertus, Lietuvos Respublikos Nacionalinėje saugumo strategijoje identifikuojami tam tikri išorės ir vidaus rizikos veiksniai ir grėsmės nacionaliniam saugumui (pastaraisiais metais ypač akcentuota energetinio saugumo problema), tebekalbama apie būtinybę sėkmingai įsitvirtinti euroatlantinėse struktūrose⁴, toliau stiprinti transatlantinę ryšį; tebesitęsia akademinė diskusija apie užsienio politikos „saugumizavimo“ tendencijas, pvz., klausimuose su Rusija⁵.

Lietuvos rūpinimasis nacionaliniu saugumu ir transatlantine partneryste, žvelgiant iš mažos valstybės perspektyvos ir turint galvoje istorinę patirtį, visiškai suprantamas. Lietuvos politinis, akademinis elitas iš esmės vieningai pripažįsta išskirtinį JAV vaidmenį atkuriant nepriklausomą Lietuvos valstybę ir tebelaiiko ją „pagrindine Lietuvos saviveiksmiškumo garantija“⁶. Lietuvos ir JAV santykiai apibūdinami kaip strateginė partnerystė⁷, kurią lemia idėjinės, geopolitinės, politinės aplinkybės, todėl JAV užsienio politikos pokyčiams Lietuva yra itin jautri. JAV ir Lietuvos santykius analizavę Vaidotas Urbelis ir Gerda Jakštaitė atkreipė dėmesį, kad Lietuvos, kaip mažos valstybės reikšmingumas JAV

² Krickus D., „Barack Obama ir saugumas Baltijos jūros rytiniame regione“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga, 2010–2011*, p. 9.

³ Secretary General welcomes Lithuanian leadership and commitment, February 1, 2013, http://www.nato.int/cps/en/SID-D047024D-A5B7A679/natolive/news_94378.htm, 01 02 2013.

⁴ Lietuvos Nacionalinio saugumo strategija, 2012, XIP-3399(2), XV-osios LR Vyriausybės programa, 2008, XI-52.

⁵ Pz., Štatkus N., Paulauskas K., *Tarp geopolitikos ir postmoderno: kur link sukti Lietuvos užsienio politikai*, Vilnius, 2008; taip pat T. Janeliūno, G. Miniotaitės ir kt. darbai. Apie RF spec. tarnybų veiklą Lietuvoje žr. VSD 2012 m. veiklos ataskaita visuomenei.

⁶ Lopata R., „Kodėl mums, lietuviams, reikalinga Amerika?“, <http://www.bavi.lt/r-lopata-kodel-mums-lietuviams-reikalinga-amerika/>, 12 09 2012.

⁷ Žr. plačiau- XV-osios LR Vyriausybės programa, 2008; Lietuvos Nacionalinio saugumo strategija, 2012, XIP-3399(2).

požiūriu pasireiškia tik regiono – VRE ar Šiaurės–Baltijos – kontekste⁸. Kaip atsvaros „perkrovos“ politikai, VRE šalys pastaraisiais metais siekė patikinimo (ang. *reassurance*), kad JAV išlieka įsipareigojusios regiono saugumui, arba, kaip Lenkija, mėgino pačios „perkrauti“ (ang. *reset*) savo santykius su Rusija. Visgi, analitikų nuomone, VRE regiono valstybės veikė ne tiek „naujosios Jaltos“ baimė ar abejonės NATO politine valia, kiek pasigesta aiškios JAV politikos šiame regione vizijos⁹, kaip regiono šalių užsienio politiką struktūruojančio veiksnio.

Kita vertus, pačioje Lietuvoje, pasiekus istoriniais laimėjimais laikomą Lietuvos narystę NATO ir ES, pastebimas tam tikras užsienio politikos idėjų vakuumas, kurį mėginta užpildyti įvairiu turiniu. Bene aiškiausias bandymas apibrėžti pointegracinę naująją užsienio politikos koncepciją buvo dar 2004 metų laikinojo Respublikos Prezidento Artūro Paulausko kalba Vilniaus universitete¹⁰. Tačiau tai buvo, veikia, diskusijų pradžia, o ne pabaiga. Evaldo Nekrašo teigimu, išnykus tiesioginei egzistencinei grėsmei Lietuvos valstybei, derėjo tokią pačią svarbą teikti valstybės ir piliečių gerovės klausimams¹¹, rinktis Vakarų, o ne Rytų politiką. Nortautas Statkus ir Kęstutis Paulauskas ragino persvarstyti Lietuvos euroatlantizmo politiką, kuri „neturėtų būti šalies užsienio politikos dogma“¹², Česlovas Laurinavičius ir kt. kvietė pereiti prie „normalaus balansavimo Lietuvos kolektyvinių įsipareigojimų ribose“¹³, arba, pasak Raimundo Lopatos, suvokti „ir NATO, ir ES“ paradigmą kaip „permanentinį dviejų lojalumų sprendimą, kurio kriterijus – ne formalus, bet tikras išėjimas iš Rytų įtakos sferos“¹⁴. Lietuvos, kaip regiono lyderės koncepcijai mėginta priešpastatyti auksinės Europos provincijos koncepciją¹⁵, atgaivinti geros kaimynystės idėjas¹⁶, bet apskritai pasigendama aiškesnės Lietuvos užsienio politikos vizijos¹⁷.

⁸ Žr. plačiau - Urbelis V., Lietuvos vieta JAV didžiojoje strategijoje, Vilnius, 2005; taip pat Jakštaitė G., Rusijos sulaikymo ir įtraukimo strategijos šiulaukinėje JAV užsienio politikoje ir Baltijos šalių reikšmingumas, VDU, 2012.

⁹ Larrabee F. S., Chivvis, Ch. S., „Biden’s Task in Eastern Europe: Reassurance“, RAND, 18 12 2012

¹⁰ Laikinojo Prezidento A. Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika“, <http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=4994>, 12 09 2012.

¹¹ Nekrašas E., „Kritiniai pamąstymai apie Lietuvos užsienio politiką“, *Politologija*, 2 (54), 2009, p. 127;

¹² Statkus N., K. Paulauskas K., „Lietuvos užsienio politika tarptautinių santykių teorijų ir praktikos kryžkelėje“, *Politologija*, 2 (42), 2006, p. 54.

¹³ Laurinavičius Č., Lopata R., Sirutavičius V., „Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų“, *Politologija*, 2 (54), 2009, p. 117.

¹⁴ Lopata R., „Debatai dėl Lietuvos užsienio politikos“, *Politologija* 1 (57), 2010, p. 130.

¹⁵ Taip pat žr. K. Girmius, „Ar esame Europos provincija?“, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/kgirmius-ar-esame-europos-provincija.d?id=50335636>, 12 09 2012.

¹⁶ XVI-osios LR Vyriausybės programa, V.Ž., 2012-12-20, Nr. 149-7630.

¹⁷ Girmius K., „Prezidentės užsienio politika – važiuoti ar nevažiuoti?“, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/kgirmius-prezidentes-uzsienio-politika-vaziuoti-ar-nevaziuoti.d?id=58735513>, 13 09 2012.

Šiame straipsnyje kviečiama grįžti prie transatlantinių santykių ir teigiama, kad tai – dar neišsemta tiek Lietuvos užsienio politikos, tiek akademiinių diskusijų tema. Transatlantiniai santykiai apskritai reiškia JAV ir Europos ryšį; transatlantinės saugumo bendruomenės sąvoka apima: a) bendrą tapatybę ir vertybes, b) (ekonominę) tarpusavio priklausomybę, c) bendras institucijas, paremtas normomis, reguliuojančiomis šiuos santykius¹⁸; kitaip tariant, reiškia stipriai integruotą socialinę grupę. Lietuvos patirčiai NATO aptarti skirtoje kolektyvinėje studijoje „Beieškant NATO Lietuvoje“¹⁹ pastebima, kad net ir po beveik dešimtmečio narystės Aljansas dar nėra tapęs mūsų savasties dalimi, o, veikiau, suvokiamas kaip „jie“, „kiti“. Priešraketinės gynybos istorija, pasak Shapiro ir Witney, atskleidė tikrai gilų pasitikėjimo trūkumą tarp naujųjų NATO ir ES narių šių bendruomenių solidarumu ir kolektyvine stiprybe²⁰. Nors JAV ir Europa viena kitai yra svarbiausios prekybos partnerės, pagrindine Lietuvos prekybos partnere vis dar išlieka Rusija – ji yra pirmoje vietoje tiek pagal importo, tiek pagal eksporto apimtį: 2011 m. tai atitinkamai sudarė 32,8 proc. ir 16,6 proc. nuo bendros apimtys, didžioji dalis – energetiniai ištekliai²¹. Tuo tarpu JAV nepatenka nei į svarbiausių prekybos partnerių, nei investuotojų dešimtuką²². Lietuva su partneriais užsitikrino NATO Baltijos valstybių gynybos planus, tačiau jos pačios skiriamos išlaidos gynybai sumažėjo iki kritinės ribos – 2012 m. jos siekė vos 0,8 proc. BVP. Apskritai Europa, būdama priklausoma nuo JAV karinės galios, paradoksaliai stokoja bendro europinio požiūrio į JAV ir transatlantinį ryšį (ir kitas augančias galias). Pirmoji Obamos kadencija pasižymėjo ne tik santykių su Rusija „perkrova“, bet ir JAV dėmesio nukreipimu į kitus regionus, visų pirma, Azijos ir Ramiojo vandenyno regioną²³, tai Lietuvos viešajame diskurse kol kas nebuvo plačiau aptarta. Analitikai abiejose Atlanto pusėse svarsto, kaip JAV ir Europa galėtų ir toliau viena kitai likti „nepakeičiamomis partnerėmis“²⁴. Lietuva, būdama visavertė

¹⁸ Risse T., „Beyond Iraq: The Crisis of the Transatlantic Security Community“, in: Ifantis K. et al, *Multilateralism and security institutions in an era of globalization*, London: Routledge, 2008, p. 78.

¹⁹ Jakniūnaitė D., Paulauskas K., sudar., *Beieškant NATO Lietuvoje*, VU TSPMI, 2010.

²⁰ Shapiro J., Witney N., *Towards a Post-American Europe: A Power Audit of EU-US Relations*, ECFR, http://pasos.org/wp-content/archive/ECFR_EUUSrelations.pdf, 29 12 2012.

²¹ Lietuvos užsienio reikalų ministerijos informacija, <https://www.urm.lt/index.php?4025573062>, 26 01 2013.

²² United States Census Bureau, *U.S. International Trade in Goods and Services – Annual Revision for 2011*, http://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/2011pr/final_revisions/11final.pdf, 11 09 2012; Lietuvos Statistikos departamentas, *Tiesioginės užsienio investicijos metų pabaigoje*, 18 09 2012.

²³ Manyin M., E., Daggett S., Dolven B., Lawrence S.V., Martin M. F., O'Rourke R., Vaughn B., *Pivot to the Pacific? The Obama Administration's "Rebalancing" Towards Asia*, Congressional Research Service, March 28, 2012, <http://www.fas.org/spp/crs/natsec/R42448.pdf>, 29 12 2012.

²⁴ Žr. plačiau, Lagadec E., *Transatlantic Relations in the 21st Century: Europe, America and the Rise of the Rest*, Routledge, 2012.

euroatlantinės bendruomenės narė²⁵, turėtų šioje diskusijoje dalyvauti.

Juolab, kad sulig Lietuvos naryste NATO, žymiai sustiprinusia regiono saugumą, kai egzistencinės grėsmės tikimybė vertinama kaip neegzistuojanti ar bent jau minimali, jos saugumo klausimų sprendimas nesibaigė, nes:

- Lietuva, būdama maža valstybė, dėl savo geopolitinės padėties turi nuolat stebėti ir vertinti išorės aplinkos pokyčius ir tinkamai į juos reaguoti;
- Tinkamam saugumo problemų sprendimui reikalingas pagrindinių vidaus veikėjų sutarimas dėl kylančių grėsmių pobūdžio ir atsako į jas suradimo;
- Kolektyvinės gynybos garantijos neatleidžia Lietuvos nuo būtinybės plėtoti savo gynybinius pajėgumus (ir skirti tam atitinkamą finansavimą);
- atsižvelgiant į ekonominio-socialinio saugumo aspektus, siektina gilesnė integracija į transatlantinę saugumo bendruomenę ir šioje srityje, atitinkamų institucijų ir vertybių stiprinimas.

Neorealizmo teorija tarptautinę sistemą apibūdina kaip esančią anarchinio pobūdžio, kur esminis veiksnys – valstybių turima galia, o pagrindinis jų imperatyvas – saugumas. Ši teorija iš esmės paaiškina ilgalaikius tarptautinės politikos rezultatus, tačiau siekiant paaiškinti konkrečius valstybės užsienio politikos pasirinkimus (pvz., „Rytų“ ar „Šiaurės“ kryptis Lietuvos užsienio politikoje po 2004 m.), vien sisteminių veiksnių nepakanka. Todėl šiame straipsnyje bus remiamasi ir neoklasikinio realizmo teorinėmis nuostatomis: mažos valstybės užsienio politiką didele dalimi lemia tarptautinės sistemos struktūriniai veiksniai, valstybės geopolitinė padėtis, tačiau išorės aplinkos spaudimas veikia ne tiesiogiai, o per įsiterpiančius vidaus veiksnius – valstybės struktūrą ir sprendimų priėmėjų suvokimą.

1. Mažoji valstybė tarptautinėje sistemoje: ieškant saugumo

1.1. Saugumas

Tarptautinėse saugumo studijose saugumas paprastai aptariamas galios politikos kontekste ir siejamas su tradicine politine-karine saugumo samprata, kur saugumas iš esmės reiškia išlikimą, arba grėsmės nebuvimą. Pasak Gleno

²⁵ LR Seimo rezoliucija dėl užsienio politikos kryptių, 2004 m. gegužės 1d.

Snyderio, saugumas reiškia „stiprų pasitikėjimą, kad vertybės, kurių laikomasi (t. y. teritorinis integralumas, politinė nepriklausomybė ir kt.), bus apsaugotos išorinės karinės grėsmės atveju“²⁶. Keno Bootho požiūriu, saugumas reiškia daugiau nei išlikimą (*survival-plus*)²⁷, t. y. ne tik grėsmės neišgyventi nebuvimą, bet ir tam tikrus gyvenimo pasirinkimus. Saugumo dilema apskritai laikoma pamatine sąvoka saugumo studijose, kadangi, pasak Bootho ir Wheeler'io, ji susijusi su *egzistencine netikrumo sąlyga*, būdinga visiems santykiams tarp žmonių, ne tik sąveikai pačioje agresyviausioje – tarptautinėje arenoje²⁸. Laikoma, jog nė viena vyriausybė ar politikos formuotojai negali būti absoliučiai tikri dėl kitų veikėjų, galinčių daryti įtaką valstybės saugumui, esamų ir būsimų intencijų ir motyvų („neišsprendžiamas netikrumas“), todėl vertinant galimas grėsmes, tenka būti labai konservatyviems.

Klausimas apie saugumą paprastai suponuoja, kad iškilo grėsmė tam tikro objekto egzistencijai (tradiciskai, bet nebūtinai, valstybės, tautos), kurią kelia kiti tarptautinės sistemos veikėjai (pvz., revizionistinės valstybės), turintys daugiau galios (karinės, ekonominės), esantys geografiškai arti ir turintys priešiškų ketinimų. Kaip teigia Statkus ir Paulauskas, remiantis neorealistine paradigma, valstybės saugus egzistavimas užtikrinamas tada, kai kitos valstybės arba neturi piktavalių ketinimų, arba galios jų įgyvendinimui²⁹. Valstybių strategija grėsmių akivaizdoje paprastai yra siekti balansavimo (rečiau – prisišlijimo) arba įgyti daugiau galios.

Egzistuoja ir kitas požiūris, jog saugumas kyla ne iš gebėjimo sutelkti ir panaudoti galią prieš kitus, bet iš bendradarbiaujamo santykio. Vadinamoji Kopenhagos mokykla kvestionuoja objektyvaus saugumo sampratą (išskyrus akivaizdžius ir tiesiogines grėsmės atvejus) ir teigia, jog daugeliu atveju ji yra socialiai sukonstruota ir intersubjektyvi³⁰. Literatūroje teigiama, jog saugumas yra savireferentinė (ang. *self-referential*) praktika, arba būdas, kuriuo tam tikras klausimas *tampa* saugumo klausimu: jis nebūtinai turi kelti realią egzistencinę grėsmę, kiek kalbėtojo, kaip toks yra pristatomas ir auditorijos suprantamas, kaip grėsmė išlikimui (tapatybei). Kitaip tariant, saugumas nepriklauso nei objektui, nei subjektui, jis egzistuoja tarp subjektų³¹. Buzano ir kt. teigimu, klausimo „saugumizavimas“ perkelia politiką už nusistovėjusių žaidimo taisyklių ribų, pada-

²⁶ Snyder G., *Alliance Politics*, 1997, Cornell University Press, p. 5.

²⁷ Booth K., *Theory of World Security*, Cambridge University Press, 2007, p. 95.

²⁸ Booth K., Wheeler, N. J. „Uncertainty“, in: *Security Studies: An Introduction*, P. Williams, ed., 2008, p. 133.

²⁹ Statkus N., Paulauskas K., *Tarp geopolitikos ir postmoderno: kur link sukti Lietuvos užsienio politikai*, Vilnius, 2008, p. 22–23.

³⁰ Žr. plačiau, Wæver, O. “Securitization and Desecuritization” in: Lipschutz R., ed., *On Security*, New York: Columbia University Press, 1995, p. 46–86.

³¹ Buzan B., Weaver O., de Wilde J., *Security: A New Framework for Analysis*, 1998, p. 31.

rydamas jį „nepaprastosios“ politikos (arba virš politikos esančiu) objektu³²; iš esmės tampa pateisinamas bet kokių priemonių panaudojimas.

Kriterijai, pagal kuriuos tam tikras klausimas pripažįstamas kaip egzistencinės reikšmės, yra šie: kai galima argumentuoti, kad jis yra svarbesnis nei visi kiti ir jam turi būti suteiktas absoliutus prioritetas; kad neišsprendus šio klausimo, visi kiti gali tapti nebesvarbūs; klausimas netelpa į įprastinės politikos rėmus. Tačiau demokratinėje valstybėje saugumo klausimai neturi būti suabsoliutinti (pvz., dėl pavojaus juos išnaudoti vidaus politikos tikslais); idealiau atveju politika turi gebėti išsirutulioti remdamosi įprastinėmis procedūromis, nesigriebiant skubių kraštutinių priemonių. Optimali ilgalaikė strategija – desekuritizacijos strategija, t. y. tam tikrų klausimų sprendimo iš diskurso lauko „grėsmė ir atsakomoji priemonė“ iškėlimas ir perėjimas prie įprastinės viešosios sferos³³. Maria Mälksoo Baltijos valstybių užsienio politiką yra pavadinusi egzistencialistine, kuri po valstybių integracijos į NATO ir ES, palaipsniui turėjo virsti normalia politika³⁴. Šiuolaikiniai saugumo teoretikai linkę pabrėžti abiejų požiūrių sintezę ieškant saugumo problemų sprendimo.

1.2. Mažoji valstybė

Mažosios valstybės, prie kurių priskiriama ir Lietuva, yra itin jautrios sprendžiant saugumo klausimus, nes jos turi „ribotą galią ir neturi galimybių daryti esminę įtaką nusistovėjusiai pasaulio tvarkai“³⁵. Akademinėje literatūroje jos pakankamai mažai ištyrinėtos, netgi buvo laikomos ignoruojamomis³⁶, kadangi, remiantis neorealistine teorija (Waltzas, Carras, Morgenthau, Niebhuras ir kt.), mažųjų valstybių elgseną tarptautinėje sistemoje ypač riboja (ir pakankamai gerai paaiškina) struktūriniai veiksniai, priešingai nei didžiųjų valstybių atveju. Mažosios valstybės įprastai traktuojamos kaip tarptautinių santykių objektas, o ne subjektas, o jų užsienio politika – kaip „prisitaikymas prie realybės“.

Paprastai valstybė priskiriama vienai iš kategorijų – supergalia, didžioji,

³² Ten pat, p. 23.

³³ Ten pat, p. 29.

³⁴ Mälksoo M., „From Existential Politics Towards Normal Politics? The Baltic States in the Enlarged Europe“, *Security Dialogue*, September 2006, vol. 37, no 3., pp. 288, <http://sdi.sagepub.com>, 24 02 2007

³⁵ Jankauskas A., sudar., *Politikos mokslų enciklopedinis žodynas*, VU TSPMI, 2007, p. 77.

³⁶ Žr. plačiau - Handel M., *Weak States in the International System*, 1990, Frank Cass & Co Ltd.; Elman M., „The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard“, *British Journal of Political Science*, Vol. 25, No. 2 (Apr. 1995), pp. 171-217, <http://www.jstor.org/stable/194084>, 29 12 2012.

vidutinė, mažoji galia arba minivalstybė – remiantis objektyviais, materialiais jos galios parametrais. Pasak Roberto Rothstein'o³⁷, mažajai valstybei būdingi bruožai yra: 1) ji pripažįsta, kad negali užsitikrinti saugumo savo pačios turimomis priemonėmis ir todėl turi iš esmės pasikliauti kitų valstybių, institucijų, procesų ar įvykių raida, 2) jai būdingas nedidelis saugumo koeficientas (ang. „*narrow margin of safety*“), 3) valstybės vadovai suvokia jos silpnumą kaip iš esmės nepakeičiamą savybę. Mažųjų valstybių užsienio politikai priskiriamos tokios būdingos savybės, kaip, siauras užsienio politikos klausimų ratas ir dėmesys artimiausiam geografiniam regionui; tarptautinės teisės, moralės principų akcentavimas; dalyvavimas daugiašalėse ir tarptautinėse institucijose; pasiklojimas supergalia, užsitikrinant apsaugą, partnerystę ir išteklius; itin didelių užsienio politikos išteklių skyrimas, siekiant užsitikrinti saugumą ir išlikimą; lankstumas ir kūrybiškumas. Ne vienas autorius pažymi geografinį (kitur – geopolitinį) veiksnių, kaip pirminį, darantį įtaką mažųjų valstybių užsienio politikai. Minėtas veiksnys yra valstybės karinė ir strateginė situacija (nepalankia padėtimi laikoma galingesnių šalių, kurių interesai susikerta, kaimynystė), priklausomybė nuo gamtinių išteklių importo ir kt.

Michaelis Handelis vartoja silpnosios valstybės apibrėžimą³⁸, kur svarbūs ne tik objektyvūs, bet ir tam tikri „intuityvūs“ kriterijai, kaip pvz., ne tiek šalies dydis, kiek stiprybės (ang. *strength*) neturėjimas. Pabrėžiama, kad valstybės stiprumas ar silpnumas – tai veikiau santykinis, o ne absoliutus dydis, dinaminė, o ne fiksuota savybė. Jis skiria vidinius tokius, kaip geografinės ir materialinės sąlygos, žmogiškieji ištekliai, organizaciniai gebėjimai (politinės institucijos ir kt.), ir išorinius valstybės stiprybės šaltinius – formalius ir neformalus aljansus. Pastarieji laikomi pirminiu nacionalinės saugumo politikos instrumentu, būdinga mažos valstybės elgsenos tarptautinėje politikoje strategija. Nors pirminė aljanso paskirtis – bendras išorės grėsmių atėmimas, literatūroje pabrėžiama ir papildomų jo vidinių saitų, kaip tarpusavio prekyba ar bendros vertybės, reikšmė. Stephen M. Walt'as, nagrinėjęs aljansų formavimą, daro išvadą, kad bendri politiniai interesai yra kur kas svaresnis veiksnys už bendrą ideologiją³⁹. Pvz., tikimybę valstybei nebūti paliktai užpuolimo atveju didina strateginių išteklių aljanso infrastruktūros buvimas. Augant grėsmei (pvz., kintant galios balansui), racionali valstybės elgsena, anot Glenno H. Snyderio – stiprinti santykius su aljansu, remti sąjungininkus, kurti lojalus, ryžtingo partnerio

³⁷ Rothstein, R., *Alliances and Small Powers*, Columbia University Press, 1968.

³⁸ Žr. plačiau, Handel M., *Weak States in the International System*, 1990, Frank Cass & Co Ltd, p. 68.

³⁹ Stephen M. Walt, „Alliance Formation and the Balance of World Power“, *International Security*, Vol. 9, No. 4, Spring 1985, p. 3–43.

reputaciją, pabrėžti abipusę priklausomybę ir išipareigojimus⁴⁰. Pasak Handelio, silpnos valstybės niekuomet negali sau leisti prabangos prarasti budrumo saugumo reikaluose ar mėgautis vien tik didžiosios galios teikiamu saugumu.

Globaliame pasaulyje valstybės „švelnioji galia“⁴¹, t. y. komunikaciniai, organizaciniai, instituciniai gebėjimai, tarpusavio priklausomybės išnaudojimas, o ypač gebėjimas tiksliai reaguoti į naują informaciją – minimi kaip reikšmingi veiksniai, kalbant apie ekonominį, socialinį saugumą, valstybės galią Europos Sąjungos kontekste (pvz.: inovatyvių idėjų iškėlimas, gebėjimas formuoti darbotvarkę ar diskursą keičiant kitų veikėjų preferencijomis). Vienas iš tokių atvejų, kaip mažoji valstybė gali daryti įtaką tarptautinei sistemai, yra Skandinavijos šalys, įsitvirtinusios pasaulio bendrijoje kaip tam tikrų normų tarptautinėje politikoje kūrėjos.

Neoklasikinio realizmo mokyklai atstovaujantys autoriai (Rose, Schweller, Lobell ir kt.) pabrėžia, kad vieneto lygmens kintamieji tokie, kaip valstybės vidaus struktūra, jos sprendimų priėmėjai, „raktiniai“ socialiniai ir ekonominiai veikėjai ir konsensuso tarp jų stoka gali tapti kliuvinys racionaliai valstybės elgsenai, kaip daro prielaidą grėsmių balanso teorija. Pirma, galios (ir atskirų jos elementų) pokyčių ir kylančių grėsmių pobūdžio (tiek globalių, tiek regioninio ar vietos lygmens) supratimas nebūtinai yra vienareikšmiškas. Antra, svarbiausius užsienio politikos ir nacionalinio saugumo sprendimus priima už tai atsakingi valstybės vadovai, todėl itin svarbus yra jų vertinimas. Trečia, sprendimų priėmėjai veikia tarptautinės ir vidaus politinių sistemų sankirtoje ir tai įgalina arba, atvirkščiai, apriboja sprendimų priėmėjų elgseną⁴². Randall'o Schwellerio teigimu, istorinė patirtis rodo, kad valstybės dažnai nepakankamai įvertina ir subalansuoja savo elgseną kylančių grėsmių akivaizdoje⁴³.

Apibendrinant nagrinėjamą problemą galima išskirti šiuos aktualius veiksnius:

- Tarptautinė sistema sukuria tam tikras galimybes ir apribojimus valstybių užsienio politikai; pagrindinis veiksnys – valstybių turima galia, o siekis – saugumas; tai ypač aktualu mažoms valstybėms;
- galių balanso pokytis tarptautinėje sistemoje vertinamas kaip auganti grėsmė saugumui, mažoms valstybėms svarbus – priešiškų ketinimų

⁴⁰ Snyder G. H., *Alliance Politics*, Cornell University Press, 1997.

⁴¹ Žr. plačiau, Nye J. S., „Soft Power“, *Foreign Policy*, No. 80, Autumn 1990, <http://faculty.maxwell.syr.edu/rdenever/PPA-730-27/Nye%201990.pdf>, 16 02 2013.

⁴² Stephen E. Lobell, „Threat assessment, the state, and foreign policy: a neoclassical realist model“, in: *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy*, Lobell S., Ripsman N., Talliaferro J.W., eds., 2009, p. 42–74.

⁴³ Schweller R. L., *Unanswered Threats. Political Constraints on the Balance of Power*, 2006, p. 10–11.

- turinčių kaimynystėje esančių galių stiprėjimas;
- racionali valstybės elgsena augant grėsmėms reikalauja balansuoti, stiprinti aljanso saitus ir tarpusavio priklausomybės ryšius;
- tinkamą valstybės elgseną gali apriboti vidaus veiksniai: valstybės struktūra, jos sprendimų priėmėjų supratimas dėl kylančių grėsmių saugumui pobūdžio ir reikalingų priemonių; pagrindinių veikėjų konsensuso nebuvimas.

Lietuvos narystė NATO ir ES laikoma iš esmės išsprendžianti jos saugumo dilemą tiek „griežtojo“, tiek „švelniojo“ saugumo požiūriu. Lietuva nuolat pabrėžė ir tolesnio transatlantinių santykių plėtojimo svarbą. Kaip ir kitoms Europos valstybėms, Lietuvai jie visų pirma reiškia patikimas saugumo garantijas, kurios remiasi Vašingtono sutarties 5-ajame straipsnyje įtvirtintu kolektyvinės gynybos principu ir galingiausios pasaulio valstybės – JAV – turima galia. Lietuvos narystė NATO ir ES laikoma iš esmės išsprendžianti jos saugumo dilemą tiek „griežtojo“, tiek „švelniojo“ saugumo požiūriu. Lietuva nuolat pabrėžė ir tolesnio transatlantinių santykių plėtojimo svarbą. Kaip ir kitoms Europos valstybėms, Lietuvai jie visų pirma reiškia patikimas saugumo garantijas, kurios remiasi Vašingtono sutarties 5-ajame straipsnyje įtvirtintu kolektyvinės gynybos principu ir galingiausios pasaulio valstybės – JAV – turima galia.

Tačiau globali saugumo aplinka yra nuolat kintanti, dinamiška, atitinkamai kinta ir politikos darbotvarkės. Po 2012 m. įvykusių prezidento ir Kongreso rinkimų JAV, Lietuvos užsienio politikos formuotojams vienas iš svarbiausių uždavinių – įvertinti galimus JAV politikos pokyčius. Išaugusios grėsmės ir pakitęs jų pobūdis, augančios kitos pasaulio ekonominės galios ir didėjanti tarpusavio ekonominė priklausomybė, vidaus ekonominės-finansinės priežastys ir supratimas, kad Europai nebekyla egzistencinio pobūdžio grėsmių, panašu, JAV strategus privertė iš esmės keisti savo požiūrį.

2. Augantys „kiti“ ir globali JAV darbotvarkė

2.1. Kintantis galios balansas

Ekonomikos stiprinimas, lyderio vaidmens išlaikymas ir tvaresnės pasaulio tvarkos kūrimas bendradarbiaujant su regioniniais partneriais – taip būtų galima apibūdinti naująją JAV užsienio ir saugumo politikos strategiją. Kartu JAV siekia sumažinti savo galimų karinių intervencijų pasaulyje poreikį,

skatinant partnerius prisiimti atsakomybę už regioninių saugumo problemų sprendimą.

Jungtinėse Amerikos Valstijose jau kuris laikas vyrauja pasaulinio hegemono vaidmens praradimo nuotaikos⁴⁴. Tokiu JAV buvo tapusios po Šaltojo karo, nors jos tebėra ir artimoje ateityje išliks pasaulio mastu galingiausios. Antai Fareedo Zakaria teigimu, pastaraisiais metais ne tiek silpsta JAV, kiek „auga visi kiti“⁴⁵. Zbigniewas Brzezinski⁴⁶ teigia, kad „9/11 šokas“ tapo vienu iš veiksnių, pakirtusių Amerikos pasitikėjimą savimi ir pakeitusių jos grėsmių supratimą. Jo nuomone, pasaulis „po Amerikos“, t. y. jos galiai tolydžio smunkant, atrodo gerokai nesaugesnis⁴⁷. JAV Nacionalinės žvalgybos tarybos pranešimo „*The Global Trends 2025*“ duomenimis⁴⁸ tikėtinas pasaulio ateities raidos scenarijus – globalios daugiapolės sistemos susiformavimas dėl kylančių naujų galių (Kinijos, Rusijos, Indijos ir kt.), istoriniu vadinamo ekonominės galios poslinkio iš Vakarų į Rytus ir augančios nevalstybinių veikėjų įtakos. Nauji žaidėjai į sistemą, prognozuojama, įneš ir naujas žaidimo taisykles. Analitikai, kalbėdami apie pastarojo meto tendencijas, greta globalizmo įvardija regionalizmo stiprėjimą ir šalia Azijos nurodo Lotynų Amerikos, Artimųjų Rytų, Afrikos regionus, kaip reikalaujančius JAV dėmesio. Identifikuojamos pagrindinės grėsmės – globalios, kaip pvz., masinio (tarp jų ir branduolinio) naikinimo ginklų plėtra, terorizmas, ekonomikos ir energetikos klausimai, klimato atšilimas ir pan. Dauguma jų, kaip ir, pvz., kibernetinio saugumo klausimai, atsispindi ir Naujoje NATO Strateginėje koncepcijoje⁴⁹.

2010 metais patvirtintoje JAV Nacionalinėje saugumo strategijoje taipogi konstatuojamas dėl globalizacijos bei išaugusių grėsmių (dar kartą) besikeičiančio pasaulio vaizdas⁵⁰. Strategijoje konstatuojama, kad beveik dešimtmetį JAV kariavo su „placiu smurto tinklu“, todėl atėjo metas JAV atsinaujinti – sustiprinti savo ekonomiką ir sumažinti biudžeto deficitą, investuoti į švietimą, energetiką, inovacijas, konkurencingumą pasaulinėje rinkoje ir iš naujo

⁴⁴ Žr., pvz., Layne, Ch., „The Waning of US Hegemony – Myth or Reality? A Review Essay“, *International Security*, vol. 34, no. 1, Summer 2009, p. 147–172.

⁴⁵ Žr. plačiau, Zakaria F., *The Post-American World*, W.W. Norton & Company, 2008.

⁴⁶ Brzezinski Z., Scowcroft B., *America and the World: Conversations on the Future of American Foreign Policy*, Basic Books, 2008, p. 3.

⁴⁷ Brzezinski Z., „After America“, http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/01/03/after_america, 25 01 2013.

⁴⁸ National Intelligence Council, *The Global Trends 2025: A Transformed World*, November 2008, http://www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html, 25 01 2013.

⁴⁹ NATO, *The 2010 Strategic Concept*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, 03 12 2012.

⁵⁰ *National Security Strategy*, http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, 03 12 2012.

įvertinti savo globalų vaidmenį. Dokumente NATO apibūdinamas kaip „išskirtinis saugumo Aljansas“ pasaulyje, o santykiai su sąjungininkais Europoje (ypač Jungtine Karalyste, Prancūzija, VFR) įvardijami kaip JAV dalyvavimo pasaulinėje politikoje „kertinis akmuo“. Dar kartą pažymimas įsipareigojimas Vašingtono sutarties 5-ajam straipsniui, tačiau kartu pabrėžiama, kad Aljansas turi būti reformuotas remiantis Naująja NATO strategine koncepcija. Reiškiamas įsipareigojimas ir partnerystei su stipresne Europos Sąjunga siekiant bendrų tikslų, tarp jų skatinti demokratiją ir gerovę Rytų Europos šalyse. Tačiau kovojant su globaliais iššūkiais šalia tradicinių sąjungininkų ketinama kurti ir naujas partnerystes ir plėtoti bendradarbiavimą su kylančiais pagrindiniais įtakos centrais – Kinija, Indija, Rusija, o taip pat tampančiomis vis labiau įtakingesnėmis Brazilija, Pietų Afrika, Indonezija ir kitomis augančiomis valstybėmis. Būtent strateginis Amerikos posūkis į Azijos ir Ramiojo vandenyno regioną yra vienas iš esminių pirmosios Obamos kadencijos politikos bruožų, kuris, dalies analitikų vertinimu, ir toliau tęsis dėl augančio Kinijos „ekonominio ir geopolitinio žavesio“⁵¹, nors naujausios visuomenės apklausos vėl rodo transatlantinių santykių reikšmingumą⁵². Strategijoje taip pat akcentuojamas tarptautinių, tokių, kaip JTO, G-20, ir regioninių institucijų vaidmuo kuriant teisingesnę, tvaresnę pasaulio tvarką.

Po 2012 metų JAV Kongreso ir Prezidento rinkimų, pasibaigusių Obamos pergale, analitikai mėgino prognozuoti būsimą šalies užsienio politiką ir įvardyti svarbiausius užsienio politikos uždavinius, laukiančius prezidento antrojoje kadencijoje. Tam tikri politikos pokyčiai tikėtini jau vien todėl, kad pasikeitė keli svarbūs Obamos kabineto nariai – paskirti naujieji Valstybės sekretorius Kerry, Gynybos sekretorius Hagelis ir kt. Tačiau dauguma apžvalgininkų įvardijo labai panašius pagrindinius užsienio politikos uždavinius, kaip ir pirmojoje Prezidento kadencijoje: JAV pajėgų iš Afganistano išvedimas, Iranas, Izraelis, Sirija⁵³, taip pat Šiaurės Korėja. Pastarieji klausimai, manoma, dominuos ir transatlantinėje darbotvarkėje greta terorizmo, prekybos ir santykių su Rusija klausimų. Naujoji kadencija prezidentui Obamai taip pat suteikia progą iš naujo pažvelgti į santykius su pagrindiniais užsienio partneriais, tarp jų – su Kinijos naujuoju lyderiu Xi Jinping ir su vėl Rusijos prezidentu tapusiu Vladimiru Putinu.

⁵¹ Pvez., Engel R., „Top 10 Foreign Policy Issues Facing Obama“, NBC News, 7 November 2012.

⁵² The German Marshall Fund of the United States, *Transatlantic Trends 2012*, <http://trends.gmfus.org/transatlantic-trends-2012-released/>, 30 12 2012.

⁵³ Robinson, D., „Obama Has Opportunities, Challenges in Second Term“, *Voice of America*, January, 17, 2013, <http://www.voanews.com/content/obama-has-opportunities-challenges-in-second-term/1586094.html>, 18 01 2013.

2.2. „Perkrovos“ pabaiga?

Bendra darbotvarkė ir visuotinių grėsmių supratimas veikia ir JAV santykių su Rusija konstravimą: pradėti „perkrovą“, siekiant bendradarbiavimo abipusių interesų pagrindu – branduolinio ginklo arsenalo abiejose valstybėse ir pasaulyje sumažinimo; kovos su terorizmu (ypač Afganistane); bendradarbiavimo prekybos srityje. Dialogą ketinama tęsti ir toliau. Nacionalinėje saugumo strategijoje taip pat reiškiamas siekis su šia tarptautinėje sistemoje vėl iškilusia veikėja sukurti „stabilų, esminį, multidimensišką santykį“ siekiant abipusiai naudingų tikslų. Savo ruožtu ir NATO 2012 m. Viršūnių susitikime Čikagoje pareiškė siekias sukurti tikrą strateginę partnerystę su Rusija.

Kaip jau minėta, „perkrovos“ politika, sukėlusি tam tikro nerimo VRE valstybėms, pačiose JAV vertinama nevienareikšmiškai. JAV *Council on Foreign Relations* vertinimu, „perkrova“ padėjo pagerinti JAV ir Rusijos santykius, tačiau tarp šalių tebeegzistuoja nesutarimai daugeliu klausimų, ypač dėl JAV priešraketinio gynybos skydo kūrimo Europoje. Steveno Piferio nuomone, „perkrovos“ stadija su santykinai nesunkiais dvišalės darbotvarkės klausimais jau praėjo, rinkimai abiejose valstybėse baigėsi, tad išlieka klausimas, ar Rusija pasirengusi iš naujo įsitraukti (ang. *re-engage*) ir bendradarbiauti branduolinio arsenalo mažinimo ar kompromiso dėl priešraketinės gynybos skydo Europoje klausimais. O pastaruojų metu stebimas ir dvišalių santykių pablogėjimas.

Esama manančių, kad pagrindinė problema – pačios JAV plaukimas pasroviui (ang. *drifting*), pastarąjį dešimtmetį susitelkus kovai su terorizmu ir neišplėtojus globalios vizijos, kai tuo tarpu konkurentai – tarp jų ir į valdžią grįžęs Vladimiras Putinas – neslepia savo ambicijų⁵⁴; siekia režimo sutvirtinimo, šalies reindustrializacijos ir „perdėtai koncentruojasi“ į saugumo reikalus. Vienas iš pavyzdžių – RF Kaliningrado srities militarizacija⁵⁵. Rusijos 2010 metų karinė doktrina NATO pajėgumų panaudojimą gynybiniais tikslais ir infrastruktūros plėtrą šalyse narėse šalia Rusijos Federacijos sienų įvardija pirmąją iš pagrindinių karinių grėsmių⁵⁶. Rusijos auganti galia siejama su jos energetiniais ištekliais. Valstybės sekretorė Clinton, baigdama savo kadenciją, pareiškė, kad Rusija siekia plėsti savo politinę ir ekonominę įtaką buvusios SSRS šalyse: „resovietizuoti“ regioną prisidengdama regionine integracija. O Maskva, pasak vicepremjero Dmitrijaus Rogozino, netiki Vašingtono pareiš-

⁵⁴ Žr. plačiau Engel R., „Top 10 Foreign Policy Issues Facing Obama“, NBC News, 7 November 2012; Opinion, The Huffington Post, 13 November, 2012.

⁵⁵ Europos Parlamento rezoliucija dėl Tarybos metinio pranešimo Europos Parlamentui dėl bendros užsienio ir saugumo politikos (12562/2011 – 2012/2050(INI)), 2012 09 12.

⁵⁶ Žr. plačiau, RF karinė doktrina, <http://www.scrf.gov.ru/documents/18/33.html>, 16 02 2013.

kimais, kad priešraketinės gynybos skydas Europoje nėra nukreiptas prieš Rusiją⁵⁷. Todėl, nors Rusija ir nebėra ta egzistencinė grėsmė, kurią kėlė Sovietų Sąjunga, santykių su ja sureguliuavimas, ekspertų teigimu, išlieka esminis strateginis uždavinys tiek Jungtinėms Valstijoms, tiek ir Europai⁵⁸, kadangi būtent ji išskiriama kaip galinti mesti tiesioginį iššūkį dabartinei tarptautinei (Rusijos supratimu – JAV dominuojanti) sistemai⁵⁹.

Šios tendencijos ir aplinkybės turėtų priversti atkreipti ir Baltijos regiono – pasak Edwardo Lucaso, paties pažeidžiamiausio Europoje regiono – valstybių užsienio politikos formuotojų dėmesį.

3. Grėsmės Aljansui ir mažėjanti Europos galia

Pranešime *The Global Trends 2025* pažymima, kad NATO pastaruoju metu susiduria su rimtais iššūkiais dėl gebėjimo prisiimti vis didėjančią, už Aljanso ribų išeinančią atsakomybę ir su mažėjančiais Europos kariniais gebėjimais. Ateityje prognozuojamas tradicinių aljansų silpnėjimas, kartu beveik vienbalsiai sutariama dėl padidėjusio nesaugumo XXI amžiuje sklaidos.

Jovitos Pranevičiūtės pastebėjimu, po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių išpuolių JAV, Šiaurės Atlanto Aljanso grėsmių sąrašas pradėjo plėstis, o kiekviena NATO strategijos peržiūra pridėdavo „dar bent vieną ar kelis naujų grėsmių, iššūkių ar rizikų apibrėžimus“⁶⁰. Tačiau įvairios NATO narės grėsmes Aljansui mato skirtingai – nuo tradicinių iki naujųjų terorizmo, masinių ginklų plėtros, energetinių ir kitų grėsmių. Pagal tai ir įsivaizduojamą NATO vaidmenį ateityje Aljanso šalys skirstytinos į tris grupes: „reformistės“, „status quo šalininkės“ ir „grįžimo į save propaguotojos“. Pastarajai grupei priskiriamos Lenkija, Čekija ir Baltijos šalys, akcentuojančios realų 5-ojo straipsnio įgyvendinimą, pasisakančios už konvencinės ginkluotės planavimą, branduolinio atgrasymo strategiją ir, pasak Pranevičiūtės, niekieno atvirai nepasakomą, tačiau visų suprantamą, vienintelę potencialią grėsmę – Rusiją.

⁵⁷ „We Don't Take Americans on Trust- Rogozin on AMD“, <http://rt.com/politics/rogozin-missile-defense-obama-221/>, 18 01 2013.

⁵⁸ Michel, L., „Baltic Security: Why the United States (still) cares“, in: Nurick R., Nordenman M., eds., *Nordic-Baltic Security in the 21st Century: The Regional Agenda and the Global Role*, Atlantic Council September 2011, p. 23 http://www.acus.org/files/publication_pdfs/403/090711_ACUS_NordicBaltic.PDF, 30 12 2012.

⁵⁹ *The Global Trends 2025*, p. 94; t.p. „Navigating Uncertainty. U.S. – Central European Relations 2012“, Center for European Policy Analysis, July 2012, p. 91, <http://cepa.org/publications/home.aspx>, 25 01 2013.

⁶⁰ Pranevičiūtė, J., „Kas ko bijo Šiaurės Atlanto aljanse: naujos ir senos grėsmės“, <http://www.delfi.lt/news/ringas/abroad/jpraneviciute-kas-ko-bijo-siaures-atlanto-aljanse-naujos-ir-senos-grėsmes.d?id=38298463>, 18 01 2013.

Tačiau paradoksas tas, kad potencialių grėsmių sąrašui augant, daugelio sąjungininkių išlaidos gynybai tik mažėjo. Pastarosios ekonominės-finansinės krizės metu dauguma vyriausybių buvo priverstos imtis griežtų taupymo priemonių, taip pat mažinti išlaidas krašto gynybai. O tokios pastarojo meto NATO operacijos, kaip Afganistane ar Libijoje, atskleidė ir tam tikras sąjungininkių silpnybes – jose „sunkiają“ (t. y. kovinę) užduoties dalį galėjo prisiimti tik nedidelė dalis Aljanso narių. Dar kartą išryškėjo ir vadinamoji „kaštų pasidalinimo“ (ang. *burden sharing*) problema, dėl būtinybės europiečiams investuoti į savo gynybą vis garsiau ėmė kalbėti oficialūs NATO ir JAV pareigūnai.

Aljanso veikloje dvidešimt aštuonios jo narės dalyvauja keletu būdų, tačiau pagrindiniu laikomas dalyvavimas NATO operacijose ir galimybė dislokuoti ten savo ginkluotąsias pajėgas, kaip, pvz., iki 2014 m. tebevykstanti Tarptautinių saugumo paramos pajėgų (ISAF) operacija Afganistane (iš viso joje dalyvauja 49 šalys, tarp jų ir Lietuva)⁶¹.

Pagrindinės diskusijos dėl kaštų pasidalijimo Aljanse vyksta būtent dėl ginkluotųjų pajėgų dislokavimo NATO operacijose, nes tai ir sudaro didžiąją su NATO naryste susijusių išlaidų dalį. Šiuo metu tik penkios NATO šalys gynybai skiria sutartus 2 proc. BVP šalies gynybai, o bendrai Europos šalių skiriamos išlaidos per pastarąjį dešimtmetį sumažėjo beveik 15 procentų. Be to, vertinant šalių gynybos biudžeto rodiklius, atsižvelgiama ne tik į konkrečius skaičius, bet ir personalui ir ginkluotės atnaujinimui skiriamų lėšų proporcijas. Pastaraisiais metais bendras NATO šalių vidurkis (išskyrus JAV) įrangai įsigyti siekė tik 16,7 proc. gynybos išlaidų (atskirose narėse – mažiau nei 10 procentų), didžioji išlaidų dalis teko personalo atlyginimams. Tai kelia abejonių dėl sąjungininkių gebėjimų atremti tradicines ir naujas grėsmes, dalyvauti naujose operacijose. Lietuva yra atsidūrusi priešpaskutinėje vietoje pagal savo gynybai skiriamų išlaidų dydį (1 lent.). Tarptautinės ekspertų grupės vertinimu, jei išliks dabartinės tendencijos, Lietuva ateityje gali nebepajėgti vykdyti savo narystės Aljanse įsipareigojimų⁶².

⁶¹ NATO, *International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures*, <http://www.nato.int/isaf/docu/epub/pdf/placemat.pdf>, 13 09 2012.

⁶² Kaljurand R., Neretnieks K., Ljung B., Tupay J., „Developments in the Security Environment of the Baltic Sea Region up to 2020“, September 2012, <http://www.icds.ee/fileadmin/failid/Developments%20in%20the%20Security%20Environment%20of%20the%20Baltic%20Sea%20Region%20up%20to%202020.pdf>, 05 01 2013.

1 lentelė. NATO šalių gynybos išlaidos ⁶³

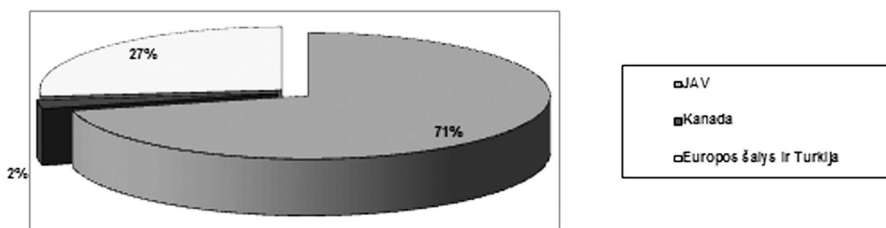
Šalis	Gynybos išlaidos 2005–2009 m. (vidurkis, proc. nuo BVP)	Gynybos išlaidos 2009 m. (proc. nuo BVP)	Gynybos išlaidos 2011 m. (proc. nuo BVP)
JAV	4,5	5,4	4,8
Turkija	3,2	2,1	1,9
Graikija	2,9	3,2	2,1
Jungtinė Karalystė	2,3	2,7	2,6
Prancūzija	2,3	2,1	1,9
Bulgarija	2,2	1,9	1,4
Norvegija	1,9	1,7	1,5
Lenkija	1,7	1,7	1,7
Estija	1,6	1,8	1,7
Slovakija	1,6	1,5	1,1
Italija	1,6	1,4	1,4
Portugalija	1,5	1,6	1,5
Slovėnija	1,5	1,6	1,3
Čekija	1,5	1,6	1,1
Kroatija	n.d.	1,6	1,5
Albanija	n.d.	1,5	1,5
Nyderlandai	1,5	1,5	1,3
Danija	1,4	1,4	1,4
Rumunija	n.d.	1,4	1,3
Latvija	1,4	1,2	1,0
Kanada	1,3	1,4	1,4
Vokietija	1,3	1,4	1,4
Vengrija	1,3	1,2	1,0
Ispanija	1,2	1,2	0,9
Belgija	1,1	1,2	1,1
Lietuva	1,1	1,1	0,8
Liuksemburgas	0,5	0,4	0,5

Oficialiais dokumentais Lietuva ne kartą yra patvirtinusi įsipareigojimą atitinkamai finansuoti krašto apsaugą, t. y. 2001 m., 2004 m. politinių partijų susitarimais, Seimo 2004 m. gegužės 1 d. rezoliucija, kuriais jau 2005–2008 m. krašto apsaugai

⁶³ Sudaryta autorės, remiantis 2012 m. NATO pranešimu apie šalių narių gynybos išlaidas, *Financial and Economic Data Relating to NATO Defence*, April 13, 2012, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2012_04/20120413_PR_CP_2012_047_rev1.pdf, 14 09 2012.

žadėta skirti ne mažiau kaip 2 proc. BVP, pagaliau ir naujusias – 2012 m. gegužės mėn. susitarimas. Tačiau iki šiol nė karto šis rodiklis nebuvo pasiektas, kol kas nėra sutarta, ir kaip pastarasis susitarimas bus įgyvendinamas. Nacionalinėje saugumo strategijoje nepakankamas gynybos srities finansavimas laikomas vienu iš vidaus rizikos veiksnių, galinčių turėti didelės įtakos Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui.

Atsisveikinimo kalboje Briuselyje 2011 m. birželio 10 d. JAV gynybos sekretorius Robertas Gatesas nedviprasmiškai perspėjo sąjungininkus Europoje, kad transatlantinio Aljanso laukia „miglotą, jei ne niūri ateitis“ („*a dim, if not dismal future for the transatlantic alliance*“), jei NATO valstybės narės rimtai neįsipareigos padidinti lėšų gynybai ir svariau dalyvauti NATO operacijose. JAV dalis NATO gynybos biudžete po Šaltojo karo pabaigos padidėjo nuo 50 proc. iki daugiau nei 70 proc., o ekonomiškai stiprių Europos valstybių lėšos gynybai nuolat mažėjo (žr. 2 pav.), dalis jų specializuojasi „švelniosiose“ užduotyse.

1 pav. NATO šalių bendrosios gynybai skiriamos lėšos

Pasak Gateso, Europa negali tikėtis, kad JAV mokesčių mokėtojai visada mokės už jos saugumą: jei nepasikeis dabartinės Europos gynybinių galių smukimo tendencijos, būsimoji JAV politikos lyderių karta, užaugusi po Šaltojo karo, gali „nebematyti Amerikos investicijų į NATO prasmės“⁶⁴.

JAV perspėjimai Europai, susiję su pačios Amerikos ketinimais žymiai riboti savo karines išlaidas, reiškiami aštrių politinių debatų dėl bendro šalies biudžeto deficito sumažinimo kontekste. 2011 m. JAV gynybos išlaidos siekė beveik 700 mlrd. JAV dolerių, o pats gynybos biudžetas siekė 530 mlrd. JAV dolerių, 160 mlrd. JAV dolerių buvo papildomai skirta karų Afganistane ir Irake reikmėms. 2011 m. JAV įsigaliojusiame Biudžeto kontrolės akte 2013–2021 m. numatyta sumažinti JAV biudžeto deficitą 1,5 trilijono dolerių, įtraukiant

⁶⁴ Gardiner N., „America’s European allies must heed US Defence Secretary Robert Gates’ warning on the future of NATO”, *The Telegraph*, June 10, 2011, <http://blogs.telegraph.co.uk/news/nilegardiner/100091737/america%E2%80%99s-european-allies-must-heed-us-defence-secretary-robert-gates%E2%80%99-warning-on-the-future-of-nato/>, 30 12 2012.

ir karinio biudžeto išlaidų mažinimą. Šio straipsnio rengimo metu dar nebuvo žinoma, dėl kokių tolesnių biudžeto mažinimo priemonių sutars demokratų ir respublikonų lyderiai, tačiau dabartinė 16 trilijonų JAV dolerių siekianti federalinio biudžeto skola (viršijanti JAV BVP ir atitinkanti 16 Marshallo planų) Amerikos politinio elito atstovų vertinama kaip „nacionalinė saugumo krizė“ ekonominio saugumo prasme⁶⁵. Tiesa, Amerikos galia net ir blogiausio scenarijaus – nusavinimo (ang. *sequestration*) atveju išliks pakankamai didelė: planuojamas JAV karinis biudžetas 2013 metais sieks 38–40 proc. bendro pasaulinio karinio biudžeto, tuo tarpu artimiausių potencialių varžovių rodikliai gerokai mažesni: Kinijos – 8,2 proc., Rusijos – 3,9 proc.

2012 m. paskelbtose JAV Gynybos departamento strateginėse gairėse nurodoma, kad JAV užsienio ir saugumo politikos prioritetu laikoma nebe Europa, o Azija – Ramiojo vandenyno regionas ir Artimieji Rytai⁶⁶. Tai reiškia ir strategiškai kitokį JAV ginkluotųjų pajėgų – karinių bazių ir su jomis susijusios infrastruktūros perdislokavimą pasaulyje. Pavyzdžiui, iki 2015 m. Europoje dislokuotų karių skaičių ketinama sumažinti iki 70 tūkstančių karių (plg. Šalotojo karo metais – apie 300 tūkst. JAV karių)⁶⁷. Taigi, tiek tolesnis JAV gynybos išlaidų sumažinimas 2013–2021 m., tiek identifikuojamų pagrindinių grėsmių arealo persikėlimas į kitus žemynus reiškia viena: sąjungininkai Europoje privalo patys prisiimti daugiau atsakomybės už savo saugumą, plėtoti gynybinius pajėgumus, remdamiesi naująja NATO Strategine koncepcija, mažinti atotrūkį nuo JAV siekiant bendro tikslo – „NATO pajėgos 2020“. Visos šalys raginamos daugiau prisidėti ir prie išmaniosios gynybos, kurios vienu iš sėkmingų pavyzdžių 2012 m. Čikagos NATO Viršūnių susitikime buvo įvardyta ir NATO oro erdvės patruliavimo misija Baltijos šalyse, pratęsta iki 2018 metų, kol bus surastas ilgalaikis sprendimas.

4. Iššūkiai Europai: kartu ar atskirai?

Pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai (toliau – EST) kontekstas bent jau viešojoje erdvėje padėjo įtvirtinti ne tik regioninę (VRE ar Šiaurės

⁶⁵ Singer P. W., „Separating Sequestration Facts from Fiction: Sequestration and What It Would Do for American Military Power“, *Time Magazine*, <http://www.brookings.edu/research/articles/2012/09/23-sequestration-defense-singer>, 30 12 2012.

⁶⁶ US Department of Defence, *Sustaining US Global Leadership: Priorities for 21st Century Defence*, January 2012, http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf, 14 09 2012.

⁶⁷ Vandiver J., „Pentagon lays out significant cuts to U.S. Forces in Europe“, *Stars and Stripes*, February 12, 2012, <http://www.stripes.com/news/pentagon-lays-out-significant-cuts-to-u-s-forces-in-europe-1.168861>, 18 09 2012 .

Baltijos), bet ir europietiškąją Lietuvos tapatybę. O Europai šiandien kylantis iššūkis: įvertinti pakitusį pasaulio geopolitinį paveikslą ir tai, kaip Europa save mato jame. Pastaruoju laikotarpiu ES, panašu, kur kas daugiau dėmesio sulaukė euro zonos, ekonominės-finansinės krizės klausimai, Viduržemio jūros regiono problemos. Europos Komisijos pirmininko José Manuelio Barroso nuomone, globalių iššūkių akivaizdoje reikalinga gilesnė ekonominė ir finansinė integracija, t. y. Europos valstybių federacija⁶⁸. Su tuo, panašu, nesutinka bent jau Jungtinė Karalystė, suvereniteto ir federalizmo balanso klausimas, ypač užsienio ir saugumo politikos srityje, aktualus ir kitoms valstybėms.

Lisabonos sutartimi ES įsipareigojo siekti bendros Europos užsienio ir saugumo politikos. Įsteigta ES vyriausiojo įgaliotinio bendrajai užsienio ir saugumo politikai pareigybė, sukurta ir atskira Europos Išorės Veiksmų Taryba⁶⁹. Pusę praėjusio amžiaus akcentavusi ekonominę integraciją, Europa siekia vis aiškiau apibrėžti save ir kaip globalų politinį veikėją su aiškesne išorine tapatybe. Europa deklaruoja, kad JAV jai esanti pagrindinė strateginė partnerė⁷⁰, su kuria norima bendradarbiauti įvairiose srityse – nuo taikos, stabilumo ir demokratijos plėtros pasaulyje iki kovos su visuotiniais iššūkiais, tačiau iki šiol akivaizdesnė pažanga buvusi plėtojant transatlantinius ekonominius santykius. ES ir JAV prekybos ir investicijų apimtis yra didžiausia pasaulyje – apie 31 proc. bendros prekybos apimties, 49 proc. bendro pasaulio BVP⁷¹. Esama sričių, kur transatlantinis bendradarbiavimas nėra toks sklandus, kaip, pvz., JAV iki šiol nesuteikia bevizio režimo kai kurioms ES valstybėms, kaip Lenkija ar Bulgarija. Įvertinant pastarojo meto globalius pokyčius, ES plėtrą ir kitus veiksnius, Europoje yra pasisakančių (pvz., Švedija ir kt.) dėl naujos Europos Sąjungos saugumo strategijos poreikio (paskutinis dokumentas šioje srityje priimtas dar 2003 metais), kita vertus, nuogaustaujama, kad taip tik gali būti atverta savotiška Pandoros skrynčia.

Saugumo ir gynybos srityje gan ilgai buvo siekiama vengti NATO dubliavimo, Aljansas ir toliau išlieka pagrindinis Europos saugumo garantas. ES

⁶⁸ Barroso J. M., State of the Union 2012, http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/pdf/brochure_en.pdf, 01 03 2013.

⁶⁹ Plačiau žr. Šešelgytė M., Lelevičiūtė I., „Lisabonos sutarties poveikis ES bendrai saugumo ir gynybos politikai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2010–2011*, p. 95–125.

⁷⁰ Scammell R., „Is Obama’s Re-election Good for Europe“, <http://www.eui.eu/News/2012/11-07-IsObamasre-electiongoodforEurope.aspx>, 18 01 2013.

⁷¹ EU External Action Service, *United States of America*, http://eeas.europa.eu/us/index_en.htm, 18 01 2013..

ir NATO plėtojo transatlantinį bendradarbiavimą krizių valdymo⁷², keitimosi informacija ir kitose srityse. Tačiau Europos Vadovų Taryba 2012 metų pabaigoje pakvietė ES vyriausiąją įgaliotinę parengti ir pateikti priemonių planą, kaip sustiprinti Bendrąją saugumo ir gynybos politiką (BSGP) iki 2013 m.⁷³ Visgi, iki šiol nėra galutinai įgyvendinti BSGP (ESGP) užsibrėžti tikslai, kuriuos buvo numatyta įgyvendinti iki 2003 m., vėliau – iki 2010 m. (*Headline Goal 2010*)⁷⁴. Apžvalgininkų nuomone, ir šioje srityje buvo stokojama sutarimo tarp skirtingų veikėjų, trūko atitinkamų pajėgumų. Kiekvienos ES valstybės išitraukimas į karines operacijas ir toliau išlieka politinės valios reikalu, o ES kovinės grupės iki šiol niekada nebuvo panaudotos.

Nors rinkimų kampanijos JAV metu Europos tema beveik nefigūravo, Obamos perrinkimas JAV prezidentu Europoje apskritai buvo sutiktas palankiai⁷⁵. Tačiau prisiminus Obamos žodžius, kad JAV nebenori būti Europos patrone, o siekia būti jos partnere, *European Council on Foreign Relations* (ECFR) ekspertų nuomone, tai kartu reiškia, kad Europai „atėjo metas suaugti“ ir pačiai imtis spręsti tiek santykių su Rusija ar Rytų kaimynėmis klausimus, tiek ištraukti ir į Sirijos, Irano, Artimųjų Rytų ir kitų klausimų sprendimą⁷⁶. Kaip studijoje apie JAV ir ES santykius teigia Jeremy Shapiro ir Nick Witney⁷⁷, grėsmė transatlantiniam ryšiui kyla ne dėl Amerikos globalios strategijos, bet dėl to, kad *pati Europa* dar neįsisąmonino, kaip keičiasi pasaulis ir kaip dėl to turėtų pasikeisti transatlantinis ryšys⁷⁸. Dabartinis Europos santykis su JAV apibūdinamas kaip konfliktiškas, susidedantis iš daugelio tapatybių: Europos valstybių dvišalių santykių su JAV (kuriuos dauguma, pradedant Jungtine Karalyste, Nyderlandais ir baigiant VRE, mano, kad jie yra ypatingi); gynybos santykių per NATO ir besiplėtojančių ES santykių su JAV. Stefanus Lehne'as atvirai įvardija,

⁷² *EU-NATO Declaration on ESDP*, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/73803%20-%20Solana%20-%20Permanent%20arrangements%20+%20NATO%20declaration.pdf>, *EU-NATO: The Framework for Permanent Relations and Berlin Plus*, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/03-11-11%20Berlin%20Plus%20press%20note%20BL.pdf>, 29 12 2012.

⁷³ Frontini A., „A battle against decline? EU defence after the European Council“, 17 December 2012, http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=4&pub_id=3198, 23 01 2013.

⁷⁴ Greco E. et al, eds., „EU crisis management institutions and capabilities in the making“, *IAI*, November 2010, http://www.iai.it/pdf/Quaderni/Quaderni_E_19.pdf; European Parliament, *The impact of the financial crisis on European defence*, April, 2011, <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201106/20110623ATT22404/20110623ATT22404EN.pdf>, 10 03 2013.

⁷⁵ Thompson M., „European Leaders: Let's get European Economy Moving“, CNN, <http://money.cnn.com/2012/11/07/news/economy/europe-election-economy/index.html>, 23 01 2013.

⁷⁶ Bechev D. et al „Time to Grow-up: what Obama's re-election means for Europe“, http://ecfr.eu/content/entry/time_to_grow_up_what_obamas_re_election_means_for_europe, 18 01 2013.

⁷⁷ Shapiro J., Witney N., *Towards a Post-American Europe: A Power Audit of EU-US Relations*, ECFR, http://pasos.org/wp-content/archive/ECFR_EUUSrelations.pdf, 29 12 2012.

⁷⁸ Ten pat, p. 8.

kad stebėtojo iš šalies akimis vienbalsiai sprendimus užsienio politikos srityje priimantis 28 valstybių narių blokas⁷⁹ (kur visos šalys formaliai turi vienodą svorį priimant sprendimus) visgi turi tris pagrindinius veikėjus – VFR, Prancūziją, Didžiąją Britaniją, nuo kurių laikysenos didele dalimi priklauso ir visos ES pozicija. Autorių nuomone, užuot tebegyvenusi mitais (pvz., apie labiau „europietiškas“ ar labiau transatlantinį ryšį akcentuojančias valstybes), ES turėtų gebėti formuoti ir vykdyti bendrą užsienio politiką.

Europos nenoras ar negebėjimas kalbėti vienu balsu lig šiol kliudė jai veiksmingai kalbėtis ne tik su JAV, bet ir su kitomis galingosiomis valstybėmis – Kinija ir Rusija. Shapiro ir Witney nuomone, Europos valstybėms diskusijos ES viduje apie skirtingas saugumo sampratas skirtingose žemyno dalyse turėtų tapti norma, nes tik taip gali būti įveiktas pasitikėjimo trūkumas tarp senųjų ir vis dar naujosiomis laikomų ES narių. Jos turi imtis spręsti ir saugumo klausimus užuot laukus Vašingtono sprendimo dėl, pvz., didesnio NATO matomumo VRE regione reikalingumo ar jų priklausomybės nuo Rusijos energetikos sektoriuje⁸⁰. ES raginama transatlantiniam ryšiui suteikti tokias savybes: atsakomybės prisiėmimą saugumo klausimais; siekti susitarimų – tam reikalinga ne tik užsienio politikos problemų analizė, bet ir konkrečios iniciatyvos prie derybų stalo; veikti remiantis argumentais; rinktis „chorą“, o ne „solo“ partijas. Viena iš pagrindinių įvardijamų priežasčių, iki šiol trukdžiusių Europai parodyti savo bendrą balsą ir tapti reikšmingu tarptautiniu veikėju – politinės valios ir strateginio požiūrio stoka.

Statkus ir Paulauskas pastebėjo, kad iki šiol ir Lietuvos politinis elitas vadovavosi (klaidinga) prielaida, kad BUSP stiprėjimas (be kurios ES neįsivaizduojama kaip politinė sąjunga) gali pakenkti transatlantiniam ryšiui ir argumentuoja, kad Lietuva kaip tik yra būtent šio kolektyvinio subjekto – Europos – tapatybės dalis⁸¹, taigi, gali daryti įtaką jo politikai. Lietuva savo pirminkavimo EST darbotvarkėje vienu iš svarbiausių prioritetų įvardijo Rytų partnerystę – kaip prielaidą sukurti saugesnę, demokratiškesnę erdvę ES kaimynystėje ir taip prisidėti prie ES saugumo didinimo. Atsižvelgiant į dabartinę institucinę sąrangą, Lietuvos galimybės daryti įtaką bendrai ES užsienio ir saugumo politikai yra ribotos, tačiau diskusijoms ji gali pateikti savo argumentų ir idėjų. Lietuva gali prisidėti ir prie derybų dėl laisvos prekybos sutarties su JAV (ang. *Transatlantic Trade and Investment Partnership*) sėkmingos baigties. Dabartinių ekonominių iššūkių abiejose Atlanto pusėse fone ši sutartis, tikimasi, ne tik atneš abipusę naudą siekiant ekonominio atsigavimo, bet ir suteiks papil-

⁷⁹ Nuo 2013 m. liepos 1 d. ES nare tapus Kroatijai.

⁸⁰ *Ten pat*, p. 17.

⁸¹ Statkus N., Paulauskas K., Tarp geopolitikos ir postmoderno: kur link sukti Lietuvos užsienio politikai?, 2008, p. 51.

domą postūmį transatlantinių ryšių plėtrai. Tai aktualu ir Lietuvai sprendžiant ekonominio ir socialinio saugumo klausimus: 2011 metais 33 proc. Lietuvos gyventojų buvo atsidūrę ant skurdo ar socialinės atskirties ribos, tarptautiniai tyrimai rodo augantį Lietuvos gyventojų nusivylimą demokratija, rinkos ekonomika ir šalies politikos būkle⁸².

Išvados

Šiame straipsnyje dar kartą sugrįžta prie transatlantinių santykių ir Lietuvos saugumo klausimų ir argumentuota, kad jie tebėra aktualūs.

Mažųjų valstybių teorija teigia, kad dėl ribotos galios saugumo klausimai mažosioms valstybėms yra ypč svarbūs. Pirminiai veiksniai, darantys įtaką valstybės užsienio politikai – sisteminiai struktūriniai veiksniai; įprastai mažųjų valstybių elgsena apibūdinama kaip „prisaikymas prie realybės“. Remiantis teorija, mažosios valstybės, siekdamos saugumo, įprastai renkasi balansavimo strategiją; globaliame pasaulyje akcentuojama „švelnioji galia“. Augant išorės grėsmėms, valstybė turėtų stiprinti aljanso saitus ir didinti tarpusavio priklausomybę; konstruktyvistiniu požiūriu – puoselėti bendrą tapatybę. Pabrėžiama, kad mažos (silpnos) valstybės negali prarasti budrumo saugumo klausimuose ar mėgautis vien didžiosios galios teikiama apsauga.

Lietuva, tapusi NATO ir ES nare, laikoma iš esmės išsprendusi savo saugumo dilemą. Jos užsienio politika pasižymi ir kitais mažųjų valstybių užsienio politikai būdingais bruožais: dėmesiu artimiausiam geografiniam regionui (pvz., Rytų kaimynystė), tarptautinių institucijų ir moralės normų, vertybių akcentavimu. Tačiau pasigendama ekonominių – prekybos partnerių diversifikacijos (pastaraisiais metais ypač išaugo priklausomybė nuo vieno tiekėjo energetikos srityje), nepaisant viešajam diskursui būdingos užsienio politikos klausimų „saugumizacijos“, skiriami išteklių krašto apsaugai – vieni iš pačių mažiausių Aljanse. Neoklasikiniai realistai tokią neracionalią grėsmių balanso teorijos požiūriu valstybės elgseną aiškina įsiterpiančiais vidaus veiksniais, t.y. valstybės institucinė sandara ir jos sprendimų priėmėjai. Lietuva yra parlamentinė respublika (su tam tikrais prezidentizmo bruožais), jos valstybės vadovas sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su vyriusybe vykdo užsienio politiką. Remiantis neoklasikinio realizmo teorija, būtent sprendimų priėmėjų supratimas apie kylančius iššūkius saugumui, gebėjimas mobilizuoti raktinių

⁸² *Confidence in Democracy and Capitalism Wanes in Former Soviet Union*, December 5, 2011, <http://www.pewglobal.org/2011/12/05/confidence-in-democracy-and-capitalism-wanes-in-former-soviet-union/>, 29 12 2012

socialinių veikėjų paramą yra pagrindiniai veiksniai, lemiantys (tinkamus) saugumo problemų sprendimo būdus.

Mažųjų valstybių užsienio politikos formuotojams itin svarbus veiksnys – tinkamas tarptautinės sistemos pokyčių vertinimas. Pastaruoju metu dėl augančių regioninių galių stebimas poslinkis nuo vienpolio į daugiapolį pasaulį, akcentuojama išaugusi ekonominė tarpusavio priklausomybė ir globalios grėsmės. Atitinkamai keičiasi ir strateginio Lietuvos (ir Europos) partnerio – Jungtinių Amerikos Valstijų užsienio ir saugumo politika („posūkis į Aziją“). Nors deklaruojami išliekantys JAV įsipareigojimai Šiaurės Atlanto Aljansui ir tradiciniams sąjungininkams Europoje, pastarieji raginami patys prisiimti daugiau atsakomybės už regiono saugumo problemų sprendimą. JAV gynybos išlaidų mažinimas ir strategiškai kitoks jos gynybinių pajėgumų perdislokavimas pasaulyje turėtų paskatinti Europą investuoti į savo gynybinių pajėgumų stiprinimą. Bendrosios ES saugumo ir gynybos politikos stiprinimas bus svarstomas aukščiausiu lygiu jau 2013 metų pabaigoje.

Lietuva dėl savo geopolitinės situacijos yra ypač suinteresuota transatlantinių santykių gyvybingumu. Jiems šiandien yra iškilę bent jau du iššūkiai: vieningesnio Europos požiūrio į savo vaidmenį pasaulyje poreikis ir ekonominiai-finansiniai iššūkiai abiejose Atlanto pusėse. Dėl susiformavusios institucinės sandaros Lietuvos galimybės daryti įtaką ES bendrajai užsienio ir saugumo politikai yra ribotos, tačiau Lietuva pasirengusi prisidėti prie regiono saugumo stiprinimo per Rytų partnerystę. Laisvosios prekybos sutarties su JAV perspektyva atveria galimybes abipusiam ekonominiam atsigavimui ir socialinių-ekonominių transatlantinių ryšių stiprinimui.

Sekant Kopenhagos mokyklos autoriais, saugumas kyla ne tik iš galios sutelkimo, bet ir iš bendros tapatybės kūrimo. Tyrimai atskleidžia, kad ir šia prasme Lietuvos integracija į transatlantinę saugumo bendruomenę – dar neužbaigtas klausimas.

Apibendrinant, šiame straipsnyje siekėme įrodyti, kad transatlantinių santykių ir saugumo klausimai Lietuvai tebėra svarbūs. Jų sprendimai galėtų būti tokie:

- tapti patikima, lojalia Aljanso partnere ne tik įsipareigojant bendrai Aljanso politikai ir strategijai, bet ir atitinkamai investuojant į gynybinių pajėgumų plėtrą;
- toliau didinti euroatlantinę integraciją ekonominėje ir socialinėje srityse; stiprinti tarpusavio priklausomybę atitinkamai perorientuojant ir diversifikuojant savo ekonominius ir prekybinius ryšius; skatinti žmogiškųjų ryšių plėtrą;
- valstybės viduje toliau stiprinti Vakarų demokratines vertybes ir institucijas;

- artėjant Lietuvos narystės euroatlantinėse struktūrose dešimtmečiui ir atsižvelgiant į išorėje vykstančius procesus, viešojoje sferoje galėtų įvykti diskusija apie kintančią tarptautinę situaciją, Lietuvos vietą ir vaidmenį pasaulyje, jos grėsmių supratimą, kartu su partneriais abiejose Atlanto pusėse ieškant bendrų saugumo sprendimų.

2012 m. rugsėjis – 2013 m. kovas